

Buğra, Ayşe ve Çağlar Keyder (2003) *Yeni Yoksulluk ve Türkiye'nin Değişen Refah Rejimi, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı İçin Hazırlanan Proje Raporu*.

CHF (1931) *CHF Nizamnamesi ve Programı*, Ankara.

CHP (1935a) *Genel Sekreter R. Peker'in Söylevleri*, Ankara.

CHP (1935b) *İzmir İşçi-Esnaf Birliği Bürosu, Genel Büro Yayını*, sayı 1.

CHP (1938) *Türkiye Cumhuriyeti'nin 15. Yılı*, Ankara.

CHP (1948) *25. Yılında CHP*, Ankara.

Çalışma Bakanlığı (1947a) *Çalışma Dergisi*, Sayı 14 (Ocak).

Çalışma Bakanlığı (1947b) *Çalışma Dergisi*, Sayı 15 (Şubat).

Gülmez, Mesut (1991) *Türkiye'de Çalışma İlişkileri (1936 Öncesi)*, 2. Bası, Ankara: TODAİE Yayını.

Gülmez, Mesut (2000) *Uluslararası Sosyal Politika*, Ankara: TODAİE Yayını.

Kessler, G. (1940) "Türkiye'nin içtimai siyaset meseleleri", *İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt: 1, Sayı: 2.

Koçak, Cemil (2003) *Umumi Müfettişlikler (1927-1952)*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Koray, Meryem (2000) *Sosyal Politika*, Bursa: Ezgi Kitabevi.

Makal, Ahmet (1999) *Türkiye'de Tek Partili Dönemde Çalışma İlişkileri: 1920-1946*, Ankara: İmge Kitabevi.

Marie-Therese Join -Lambert (1994) *Politiques Sociales*, Paris: Dalloz.

Marx, Karl (1986) *Kapital*, çev. A. Bilgi, Birinci Cilt, Ankara: Sol Yayınları.

Ortaköy Fikarperver Cemiyeti (1948) 1 Ocak 1947 den 31 Aralık 1947 tarihine kadar bir senelik Faaliyet Raporu ve Bilanço Hesabı, İstanbul.

Ortaköy Fikarperver Cemiyeti (1949) 1 Ocak 1948 den 31 Aralık 1948 tarihine kadar bir senelik Faaliyet Raporu ve Bilanço Hesabı, İstanbul: Basimevi Çitüris Biraderler.

Öztamur, Pinar (2002) "Büyük Buhran ve Cumhuriyet gazetesinde yoksulluk üzerine söylemler 1929-1931", *Toplum ve Bilim*, Sayı: 94.

Polanyi, Karl (2000) *Büyük Dönüşüm*, çev. A. Buğra, İstanbul: İletişim.

Recep Peker (1931) *CHF Programının İzahı*, Ankara.

Saymen, F.H. (1954) *Türk İş Hukuku*, İstanbul.

Şengül, H. Tarık (2001) *Kent Çelişki ve Siyaset (Kapitalist Kentleşme Süreçleri Üzerine Yazılar)*, İstanbul: Demokrasi Kitablığı.

Talas, Cahit (1992) *Türkiye'nin Açıklamalı Sosyal Politika Tarihi*, Ankara: Bilgi Yayınevi.

TBMM Zabıt Ceridesi (1936) Cilt 12, Beşinci Devre, İçtima 1.

Tuna, O. ve N. Yalçıntaş (1981) *Sosyal Siyaset*, İstanbul: Der Yayınları.

Türk Harb-İş, (1998) *Avrupa'da Sosyal Koruma*, Ankara.

Temel gelir ve sosyal güvenlik

Cem Emrence*

Piyasa Uygarlığı'nın 20. yüzyılın son çeyreğinde yeniden yükselişi piyasaya, toplum ve devlet arasındaki ilişkinin yeniden tanımlanmasıyla sonuçlandı.¹ Artık piyasa spordan müziğe, eğitimden sanata, sağlıktan güvenliğe, ulusal ordu yarılarından uzay araştırmalarına kadar toplumsal örgütlenmenin çeşitli kademelerinde ulus-devlete göre çok daha güçlü, belirleyici ve etkin bir aktör konumunda gözüküyor. Bununla birlikte, piyasanın egemenliği artan ekonomik eşitsizlik, yoksulluk ve sosyal dışlanışlık gibi bir dizi istenmeyen sosyal sonucu da beraberinde getirdi. Gündelik hayatta artık 'olağan' kabul ettiğimiz, evsizler, artan kayıtlı ekonomik faaliyetler ve sosyal hizmetlerden yararlanamayan azımsanamayacak bir grubun varlığı aslında bu sürecin çeşitli yansımalarını oluşturmaktadır. Başka bir deyişle, yeni küresel dünyanın can alıcı meselelerinden birisi vatandaşların sosyal ve ekonomik güvenliğinin nasıl sağlanacağı sorusu etrafında dögümleniyor.

Farklı disiplinlerden bir grup akademisyen tarafından Bogaziçi Üniversitesinde kurulan *Sosyal Politika Forumu* bu çeşit bir kaygının sonucu olarak ortaya çıkmış.² Yoksulluk, sosyal yardım mekanizmaları, çalışma yaşamı ve sosyal hizmetler alanları üzerinde araştırmalara öncelik veren *Forum*, vatandaşlık temelinde sosyal olarak daha adil ve ekonomik olarak daha güvenceli bir dünya ve Türkiye perspektifi ile yola çıkmış. Salt akademik yaklaşımların aksine, *Forum* politikacılar, bürokratlar, gazeteciler ve diğer fikir önderleri ile sıkı bir iletişim ağı kurarak Türkiye'de sosyal politikaların oluşumunu ve sonuçlarını etkilemeyi hedefliyor.

(*) SUNY Binghamton, Sosyoloji Bölümü.

1 "Piyasa Uygarlığı" terimi için bkz. Polanyi, 1957.

2 Sosyal politika forumu hakkında daha ayrıntılı bilgi için www.spf.boun.edu.tr

Bu bağlamda, 21-22 Mayıs 2004 tarihleri arasında Boğaziçi Üniversitesi, Güney Kampüs Rektörlük salonunda düzenlediği ilk etkinlik olan uluslararası bir atölye çalışmasında, *Sosyal Politika Forumu*, küresel dünyada sosyal güvenlik sorununu ele aldı. Toplantının ana vurgusu ise 'herkese temel gelir' (ya da vatandaşlık geliri)' projesinin dünyada ve Türkiye'de vatandaşların iktisadi ve sosyal güvenliğini sağlamada oynayabileceği olumlu rol üzerinedir.³ Bu bağlamda, atölye dünyanın çeşitli ülkelerinde var olan *temel gelir* deneyimlerinin aktarılması ve tartışılmasında katılımcılara ve dinleyicilere önemli olanaklar sundu. Bu kısa tanıtım yazısı bu katkıları üç nokta üzerinden aktarmayı hedefliyor: a) *temel gelir* projesinin arkaplanı, b) projeye ilişkin ampirik ülke deneyimleri ve son olarak c) atölye tartışmalarında ortaya çıkan projenin sosyal, siyasi ve iktisadi bağlamına dair saptamalar.

Temel gelir: Bir arkaplan

Atölye'de açılış konuşmasını yapan, Uluslararası Çalışma Örgütü sosyo-ekonomik araştırmalar direktörü Guy Standing, *temel gelir* projesinin arkaplanını ve diğer sosyal güvenlik araçlarına karşı üstünlüğünü ortaya koyan bir konuşma yaptı.⁴ Standing özellikle son dönemde damgasını vuran iktisadi liberalizmin zararleri, sermayeye sunulan desteklerin artışı, emek piyasasının güvencelerinin yokoluşu ve küresel bir kayıtdışı emek piyasasının doğuşu gibi süreçler üzerinde durdu. Standing'e göre iktisadî alanda ortaya çıkan tüm bu olumsuz gelişmeler, toplumsal dayanışmayı yıkarken aynı zamanda alt sınıfları toplumun dışına itti. Eşzamanlı olarak, orta sınıflar da bu süreçten paylarını üzerlerindeki zaman ve iş baskısının artışı ile aldılar.

Başka bir deyişle, yeni dönemde *iktisadî* ve *sosyal güvencelerin* yokoluşu en önemli sorun olarak ortaya çıktı. Standing'e göre bugünkü çözüm önerilerinin iki ayağı olan geleneksel sosyal güvenlik politikaları (sosyal sigorta, asgari ücret, ihtiyaç tespitiyle verilen yardım [*means-tested assistance*]) ile yeni "Üçüncü Yolcu (*Third Way*)" ve vatandaşlarına refah değil iş vaadeden devlet (*workfare state*) mantığı içinde dizayn edilmiş sosyal politika uygulamaları başarılı olmaktan uzak. Zira, ilk model emek piyasasındaki yapısal değişiklikleri göz ardı ederken,⁵ diğeri herkesi (özellikle yoksulları) emek piyasasına zorla dahil etmeyi hedefleyen ahlaki bir proje.⁶ Geriye kalan tek gerçekçi ve adil çözüm önerisi ise tüm vatandaşlara iktisadî ve sosyal hak olarak *temel gelir* vermektir

3 Temel gelir fikri ve tartışmaları için bkz. BIEN Basic Income Network, <http://www.bi-en.be/index.html>, (son ulaşılan tarih Aralık 2003).

4 Ayrıntılı bir tartışma için bkz. Standing, 2002.

5 Burada kastedilen, emek piyasasının günümüzde, Keynesyen geleneksel refah devleti döneminde öngörülen aksine, kayıtdışı ve esnek formlarda örgütlenmiş olması. Bkz. Standing, 1999.

6 Özellikle bu nokta için bkz. Jordan, 2000; 1998.

geçiyor. Bu uygulama hem toplumda yeniden paylaşım temelinde sosyal güvenliği sağlarken, aynı zamanda koşulsuz ve bireyci içeriğiyle kişinin öztek sosyal gelişmesini ve kişisel özgürlüklerini kullanabilmesinin altyapısını sağlayacak.⁷ Daha ayrıntılı bir değerlendirmede ise, *temel gelir* uygulaması yoksulluk ve işsizlikle mücadelede önemli bir mihenk taşı olacak.

Ampirik örnekler

Atölye'de temel gelir projesinin ana temasını çeşitli ülkelere ortaya çıkan benzer uygulamaların değerlendirilmesi oluşturdu. İtalya örneğini tartışan Enzo Mingione, 1990'ların ikinci yarısından günümüze kısıtlı ve bölgesel olarak uygulanan 'asgari gelir' uygulamalarını değerlendirdi. Napoli'de hayata geçen ve ağırlıklı geniş ve yoksul ailelerin yararlandığı program, yoksulluğun yoğun olarak görüldüğü Güney İtalya'da sınırlı da olsa bir başarı yakalamış görünümünüyor. Ancak Mingione'nin tekrar hatırlattığı gibi İtalya'nın politik kültürü, ulusal düzeyde örgütlenmiş bir sosyal güvenlik ağının olmayışı ve tarihsel olarak kilisenin sosyal yardım mekanizmalarında sahip olduğu etkin rol projenin rafa kaldırılmasına yol açmış.

Fakirliğin yoğun olduğu Brezilya örneği ise adeta bir başarı hikâyesi. Maria Silva yapuğu konuşmasında yoksul ailelere yemek, eğitim ve sağlık parası şeklinde yerel ölçekte (belediyelerde) başlayan 'asgari gelir' projesinin nasıl son yıllarda ulusal düzeyde tek bir çatı altında toplandığını vurguladı. Yerel ve ulusal bütçenin ortalama % 1'i kulllanılarak gerçekleştirilen proje, yoksulların toplam % 38'ini oluşturduğu bu ülkede, özellikle fakir çocukların belirli hizmetlere ulaşabilmesi için adeta tek şans gibi gözüküyor. Bununla birlikte projenin nüfuz alanı henüz sadece 'en yoksulları' kapsıyor ve kaynak aktarımı sınırlı düzeyde kalmış durumda.

Dirk Haarmann ise *temel gelir* projesini Güney Afrika bölgesi (Güney Afrika Cumhuriyeti ve Namibya) bağlamında tartıştı. Sendika ve sivil toplum örgütlerinden büyük destek gören proje, Haarmann'a göre Afrika kıtasının günümüzde yoksulluk ve ekonomik eşitsizlik ile mücadelede tek çıkış yolu. Proje hem yerel ekonomileri canlandırarak hem de Apartheid rejimi sonrası değişmeden hüküm süren iktisadî sorunlara çözüm olacak. Haarmann'ın konuşmasını ilginç kılan diğer bir nokta ise, temel gelir uygulamasının ekonomik eşitsizliği muhtemel giderici etkisini özenle hazırlanmış simülasyon grafikleri ile gözler önüne sermesi oldu.

'Batı Dünyası' örneklerinden Kanada, Quebec bölgesini tartışan Myron Frankman, toplumsal örgütlenmelerin ve sivil toplumun, 'temel gelir' projesini öne çıkarmak için ne kadar önemli olduğunun altını çizdi. Entelektüel ve/veya teknolojik

7 Bu konunun felsefi düzeyde klasikleşmiş savunusu için bkz. van Parijs, 1995.

ratik tepedenci bir proje yerine, Quebec'te temel gelir ajandası işsizleri de içeren bir toplumsal proje. Benzer bir şekilde, Daniel Raventos ikinci gün yaptığı konuşmada Katalan ülkesinde temel gelir fikrinin nasıl siyasî partilerden ve sendikalar-
dan artan bir ilgi gördüğünü vurguladı. Eşitlik ve özgürlüğün birarada yaşayabi-
len kavramlar olduğunu kanıtlayan herkese temel gelir düşüncesi, Raventos'a gö-
re iki çeşit testi geçmeli: iktisadî kaynak tartışması ve etik olarak meşruiyet.

Sosyal güvenlik konusuna Avrupa Birliği bağlamında yaklaşan bir diğer ko-
nuşmacı Bea Cantillon'a göre ise, temel gelir tartışması Avrupa kamuoyunda
yeteri kadar yankı bulmamış durumda. Dolayısıyla yapılması gereken şey Bir-
lik ülkelerindeki fakirlik sorununa Avrupa çapında siyasî düzeyde asgari gelir
politikasını uygulamaya sokacak bir anlaşma ile çözüm bulunması. Yoksulluk-
la mücadelede Cantillon'un daha genel önerisi ise sosyal harcamaların artırıl-
ması yönünde. Zira, düşük sosyal harcamaların ve düşük ücretlerin olduğu or-
tamlarda emek piyasasını genişletmek her zaman yoksullukla mücadelede et-
kin bir çözüm oluşturmuyor.

Atölye'de son ampirik örnek ise Türkiye'di. Vatandaşlık bazında bir temel
gelirin gerekliliğinin vurgulandığı konuşmada Çağlar Keyder, Ayşe Buğra ve
Tolga Sınmazdemir tarihsel ve konjonktürel olarak devletin neden sosyal des-
tek formlarından uzak kaldığının altını çizdiler. Özellikle ailenin bir sosyal ku-
rum olarak kuvvetli varlığı, İslâm'ın popüler dayanışmacı uygulamaları, iktisa-
dî bağların korunduğu kır-kent göçü, sosyal desteğin tarihsel olarak sadece
formel sektörde çalışan işçiler, devlet memurları ve emeklilerle sınırlı kaldığını
gözler önüne seriyor. Türkiye örneğinde daha kaygı veren gelişme ise sözkö-
nusu devlet dışı sosyal yardım formlarının çeşitli nedenlerden ötürü günümü-
de eski gücünü ve ilişki ağlarını yitirmiş olması. Bu bağlamda yaptıkları temel
hesaplamalarla, konuşmacılar sosyal harcamalardan ayrılacak küçük bir payla,
Türkiye'nin temel gelir uygulaması sayesinde nasıl yoksullukla mücadelede ba-
şarılı olabileceğinin altını çizdiler.

Tartışmalar

Atölye çalışmasında ortaya çıkan diğer bir nokta ise ampirik örnekler ışığında
temel gelir konusunun nasıl tartışılması gerektiği ve projenin genel düzeyde
sunduğu avantajlar ve dezavantajlar üzerineydi. Ben, gün içindeki tartışmaları
özetleyici kısa sunuşumda üç noktanın altını çizdim: projenin iktisadî rasyona-
litesi, toplumsal tabanı ve siyasî olarak uygulanabilirliği. İlk noktaya ilişkin
gün içindeki tartışmada, projenin iktisadî hedefinin ağırlıkla yoksullukla mü-
cadele olduğu vurgulandı. Bununla birlikte projenin nasıl finanse edileceği ko-
nusunda farklı fikirler ortaya çıktı. Çeşitli biçim ve ölçeklerde vergilendirme
yine de ağırlıklı görüş olmayı sürdürdü.

İktisadî alana ilişkin belki de en önemli tartışma ihtiyaç tespitiyle verilen yar-

dım programlarının uzun vadede temel gelir uygulamasına dönüşüp dönüşeme-
yeceği noktası üzerinde odaklandı. Brezilya, İtalya, ve Güney Afrika'da uygula-
nan benzer programların ihtiyaç tespitiyle verilen yardım içerikli olması bu soru-
yu daha da yakıcı hale getirdi. Zira, temel gelir uygulaması çalışma, çalışmayı is-
teme ve karşılıklılık esaslarını ilke düzeyinde ortadan kaldırmayı hedefliyordu.
Atölye sona erdiğinde bu soruya henüz tatmin edici bir yanıt bulunamamıştı.

Diğer önemli bir nokta temel gelir projesinin siyasî olarak uygulanabilir
olup olmaması üzerinde kilitlendi. İtalya ve Brezilya örnekleri özellikle siyasî
otorite ve devletin projenin hayata geçirilmesinde ve devamlılığındaki kritik
role işaret etti. Öte yandan, Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası gibi ulus-
lararası kurumların ve ülke içinde sermaye sınıfının tutumunun ne olacağını
temel gelir projesinin geleceği için önemli olabileceği vurgulandı. Bir konu-
macının altını çizdiği gibi, zenginleri vergilendirmenin gittikçe güçleştiği bir
atmosferde, varolan 'asgari gelir' uygulamalarını geliştirmenin dahi başlı başına
bir kazanım olabileceğini savunan yorumlar duyuldu.

Eğer 'herkese temel gelir' fikri bir siyasî proje ise, projeyi destekleyecek ku-
rum ve sosyal grupların kim olduğu sorusu çok daha önem kazanır. Dolayısıy-
la özellikle son bölüme doğru, Atölye'nin kilit sorusu olarak, projenin sosyal
tabanını kim(ler)'in oluşturacağı sorusu üzerinde yoğunlaşıldı.⁸ Standing'in
pragmatik yanıtları bir yana, ağırlık kazanan görüş sivil toplum örgütleri oldu.
Bununla birlikte sendikalar bazı durumlarda olumlu rol oynarken (İspanya,
Güney Afrika), diğer örneklerde ise temel gelir projesine pek sıcak bakıyor-
larmış gibi gözükte (İtalya). Diğer ilginç bir nokta ise belediyelerin tüm du-
rumlarda temel gelir fikrinin uygulanması ve genişlemesinde oynadıkları kritik
rolün ortaya çıkması oldu. İki günlük toplantı, sınıf perspektifi, onun kuruluş-
ları ve siyasî partileri tartışmanın dışında bırakmama uyarısıyla son buldu.

Sonuç

Vatandaşların gittikçe piyasaya daha fazla bağımlı hale geldikleri bir dünyada,
iktisadî ve sosyal güvenlik üzerine yapılan Atölye'de iki temel hedefe ulaşılmış
gibi gözüküyor. İlk olarak, sınırlı da olsa temel gelir tartışması Türkiye bağla-
mina girdi. İkinci olarak ise, Türkiye'nin temel gelir projesine yakın uygulamal-
arı hayata geçirmiş ülkelerin deneyimlerinden yararlanma fırsatı doğdu. An-
cak tüm konuşmacıların vurguladığı gibi esas iş bundan sonra başlıyor. Yapıl-
ması gereken sendikaları, demokratik kitle örgütlerini, siyasî partileri ve yok-
sulları temel gelir projesinden haberdar etmek ve projeyi olabildiğince yaygın
kitlelere anlatmak ve yaygınlaştırmak. Standing'in açılış konuşmasında dediği
gibi: Sanırım şu aşamada gerekli olan şey imkânsız hayal etmekten geçiyor!

8 Bu konuda temel gelir fikrine yöneltlen sert eleştiriler için bkz. Elster, 1986.

KAYNAKÇA

- Elster, Jon (1986) "Comment on Van Der Veen and Van Parijs", *Theory and Society*, Vol. 15 (5), s. 709-721.
- Jordan, Bill (1998) *The New Politics of Welfare*. Londra, Thousand Oaks, CA: Sage.
- Jordan, Bill (2000) *Social Work and the Third Way: Tough Love as Social Policy*. Londra, Thousand Oaks, CA: Sage.
- Polanyi, Karl (1957) *The Great Transformation*. Boston: Beacon Press. [Türkçeşi: *Büyük Dönüşüm*, çev. Ayşe Buğra, İstanbul: İletişim Yayınları, 2000]
- Standing, Guy (1999) *Global Labor Flexibility: Seeking Distributive Justice*. New York: St. Martin's Press.
- Standing, Guy (2002) *Beyond the New Paternalism: Basic Security as Equality*. Londra ve New York: Verso.
- Van Parijs, Phillippe (1995) *Real Freedom for All: What (if anything) Can Justify Capitalism?* Oxford: Clarendon Press.

Abstracts (İngilizce özetler)

Toplum ve Bilim as terrain for independent social thinking

HURİCİHAN İSLAMOĞLU

The article focuses on tendencies of instrumentalization and absolutization of social thought in the context of both central bureaucratic regimes and of present-day private and 'autonomous' bodies which are replacing bureaucracies as governing bodies. Such tendencies signal subservience of social thinking to domination relations and deprive it of its potential for raising questions about and for problematizing definitions or descriptions of social reality presented in its different idealized formulations, be it scientific socialism, modernization theory, market reform packages. The article points to the institutional environments where ideas and research on society germinate. These include the academies, universities, research institutes of central bureaucratic states (increasingly outmoded and receding into the past), and private research institutions, boards or commissions of governance, as well as non-governmental organizations. In pointing to the importance of the development of critical social thinking for challenging categories or premises about social reality, in any given hegemonic environment, the article raises the issue of independence of institutions where social thought is produced. The article argues that such independence is not given but is politically achievable and identifies *Toplum ve Bilim*, in light of its specific historical trajectory, as one such independent domains for production of social knowledge.